

Vučina Vasović

Čini se da nije suviše još na početku podržati sva ona nastojanja i podsticaje koji političku nauku s vremena na vreme okreću sebi ili orijentisu na promišljanje sopstvene prirode ili nivoa sopstvenih dostignuća. To je u neku ruku i izazov koji je dobrodošao političkoj nauci da testira ili razvija odvažnost na introspekciji, hrabrost da se zagleda u sebe samu i kritičku samosvest.

S druge strane, bilo bi suviše rizično i pretenciozno očekivati da se u okviru tako ograničene diskusije mogu davati dublje i validne ocene u ukupnom stanju ili dostignućima u političkoj nauci. Stoga bih ja, iz ovog nešto suženog prostora, omeđenog, dakle, kako potrebom za što celovitijim i objektivnijim uvidom u stanju i dostignućima političke nauke, tako i nekim ograničavajućim, naročito vremenskim okolnostima, izneo samo nekoliko napomena i utisaka.

Pre i radije od dosta čestih gotovih odgovora ili ocena o stanju u našoj nauci, posebno u političkoj nauci, ja bih počeo sa dva pitanja. Prvo, da li naša politička nauka zaista zaostaje za političkom praksom i ima li u toj nauci bilo kakvog razvoja napretka, posebno u novije vreme? Ovo utoliko pre što postoji prilično rašireno shvatanje da novija politička nauka stagnira u odnosu prema periodu 1950-ih i 1960-ih godina. Može li nam bilo šta istorija reći i o sadašnjem trenutku? Drugo, neposredno vezano za prvo, jeste pitanje naših kriterija na osnovu kojih je moguće upoređivati i vrednovati pojedine faze našeg naučnog razvoja. Sasvim je jasno da je bez ovih kriterija nemoguće meriti dostignuća i uopšte stanje u političkoj nauci danas. Moj je utisak da se još uvek ne radi dovoljno na stvaranju i kristalisanju tih kriterija.

Sto se tiče prvog pitanja, već je istaknuto da je dosta čest odgovor kako politička nauka znatno zaostaje za našom političkom praksom i da u poslednje vreme politička nauka stagnira u odnosu prema političkoj nauci 1950-ih pa i 1960-ih godina.

To je, čini se, delimično i relativno tačno, ali prilikom analize razloga i karaktera takvog stanja moraju se imati u vidu mnoge okolnosti od kojih će ovde biti iznete samo neke.

Prvo, svakako treba uzeti u obzir činjenicu da je naša politička nauka 1950-ih godina startovala od relativno niske ili ograničene osnove i da je svaki korak napred mogao izgledati zamašan; drugo, ona je bila okrenuta ka određenim projekcijama i ciljevima, ili afirmaciji i revalorizaciji marksističkog nasleđa, naročito na području nekih demokratskih vrednosti, koje su dosta dugo, iz različitih razloga, bile potisnute u drugi plan. Ovde je nauka imala više zadatak da otkrije ono što je pronađeno nego da pronađe nešto novo. »Dočitavanje« i autentična integralna interpretacija učenja osnivača naučnog socijalizma bio je jedan od osnovnih istraživačkih pravaca. Treće, bilo je zahvalno za političku nauku započeti i razvijati kritiku birokratskog ili etatiističkog modela političke organizacije u novim uslovima i u društvu koje je rešilo da se otvori demokratskoj i samoupravnoj perspektivi. Četvrto, sama praksa svom silinom svog početnog demokratskog zamaha prinosila je u vidno polje političkih posmatrača i nauke novi materijal, nove oblike političkog i demokratskog organizovanja i življenja, koji su negirali stare forme političkog rada i dirizizma. Trebalo je samo jednu novu samoupravnu orijentaciju, s jedne strane, teorijski razvijati, a s druge strane puniti novim sadržajem i formama odnosa koji su nicali u praksi.

Svi su ti momenti, nesumnjivo, išli u prilog širem zasnivanju i razvoju političke nauke. Međutim, već u drugoj polovini 1960-ih godina, odnosno u drugoj polovini 1970-ih godina, kad je samoupravljanje prešlo iz početne ili projicirajuće faze u fazu svog neposrednog doživljavanja, otvaraju se za političku nauku novi zadaci i teži problemi. Tu se javlja, u stvari, ona prelomna točka na kojoj je trebalo napraviti pomak napred u pravcu razvoja stvarnog samoupravljanja. Prvih godina su, bar normativno i dobrim delom institucionalno, postavljeni temelji manje ili više idealnog sistema posmatrano s aspekta uključivanja ljudi u proces upravljanja društvenim poslovima i demokratske procedure. Kasnije, i danas, teorijske rasprave kojima se apstraktno opravdava samoupravna orijentacija, ili samo kritikuje etatizam i birokratizam, postale su nedovoljne. Kad samoupravljanje u praksi, usprkos opštoj prihvatljivosti i normativno-institucionalnoj »etabliranosti«, dobija nešto smirenije tokove, pa zapada i u krizna stanja, politička nauka mora se okrenuti praksi i istraživati kako se ostvaruje ono na šta se društvo namerilo, koji su razlozi zastoja i kakve su mogućnosti njihovog prevazilaženja. Ovdje je potrebno mnogo više hrabrosti, kritičke oštine i kreativne imaginacije.

Drugo pitanje vezano je za potrebu bližeg definisanja kriterija i prostora u kome je moguće vršiti vrednovanja dostignuća političke nauke. Upravo zbog toga nedovoljno definisanog i dimenzioniranog prostora naša kritika nema uvek čvrste tačke oslonca u svom prosuđivanju i kritičkoj delotvornosti. Političkoj nauci predstoji mnogo zadataka i napora u tom pravcu.

Ja bih, vrlo kratko, naveo samo nekoliko ravni u kojima mi se čini da bi bilo moguće tražiti već pomenuti prostor za vrednovanje dostignuća ili procenu stanja u političkoj nauci. Prvo, treba istaći ravan na kojoj se dimenzija i kristališe istorijsko-političko znanje i preko koje se obezbeđuje onaj toliko značajni i za svaku kulturnu zajednicu nužni generacijski transfer saznanja i vrednosti. Ovde spadaju, uz ostalo, politička filozofija i teorija, posebno istorija političkih ideja. Rad političke nauke u ovom području doprinosi društvu da se kreće u horizontu ili bar u tangenti sa nekim civilizacijskim standardima i vrednostima te drži određeni nivo ispod koga društvo ne bi trebalo da padne. U tom smislu je vredno podsetiti na potrebu produženja i razvijanja marksističke tradicije. Može se bez preterivanja reći da je, i pored vrednih dela, politička nauka u ovom domenu dosta insuficijentna. Moguće je naći više deskriptivnih nego kreativnih interpretacija političkih ideja. Bibičeva studija je u tom pogledu napravila korak napred naravno u našim razmerama.

Druga ravan je onaj prostor u kome su mogući prodori novog saznanja ili gde je moguće ono što bi estetičari nazvali dovršavanje stvarnosti, a filozofi rad pojma. Čini se da upravo u toj ravni politička nauka ima najviše »belih polja«. Nema dovoljno teorijske oštine i imaginacije, ili onoga što su stari Indijci zvali Bramanom, a koje nije sadržano u oku koje gleda ili u uvo koje sluša, već prvenstveno u onome pomoću čega oko vidi, a uvo sluša. U neposrednoj vezi s tim je dosta zakržljala epistemološka osnova politikoloških istraživanja i posmatranja.

Nema izgleda da se naša politička nauka velikim delom kreće u prostoru — trouglu čija temena, uslovno govoreći, čine: prvo, jedan, da ga tako nazovemo, teleološki fikcionizam, drugo, neka vrsta normativističke egzegeze koja je neretko ispod Kelzenove normativističke političke i pravne filozofije, i treće, jedan, da ga opet slobodno nazovemo, pragmatsko-pozitivistički deskripcionizam. Ovo vrlo tentativno ukazivanje na ograničavanje našeg naučno istraživačkog prostora ima za cilj da samo jasnije naglasi neke njegove negativne implikacije.

Čini se čak da, neretko, sve te tri tačke-pristupa, mirno i na jedan, reklo bi se, više eklektički način koegzistiraju. Razmaknuti ili probiti taj okvir, slobodnije izaći iz njega, prvenstveni je zadatak političkih i društvenih nauka u nas danas. To nije lako i s obzirom na to da svi ovi pristupi imaju neke svoje osnove i razloge. Teško je zamisliti da se jedna socijalistička politika sasvim odrekne svoje teleološke orijentacije. Isto tako, nerealno je očekivati da se prenebregne značaj normi kao instrumenta modeliranja i upravljanja društva. I, najzad, mnoge nesavršenosti demokratiskog ili samoupravnog uređenja u praksi i drugi razlozi još dugo će otežavati dublju analizu pravih problema i stanja.

Put ka prevazilaženju nekih od tih ograničenja jeste u adekvatnijoj »sinhronizaciji« marksističke teorije i metoda, bolje reći u razumevanju marksizma i kao teorije i kao metode, u sklopu toga potrebno je više napora na revalorizaciji i razvijanju dijalektičke metode, njenih bazičnih premisa i prevođenja u nešto konkretnija ili operativnija istraživačka načela. Neretko se danas u svetu u ime naučne egzaktnosti dijalektika svodi na

kibernetiku, a posibilizam na probabilizam. Ovo, nema sumnje, ograničava mogućnosti naučno istraživačkog rada i istraživački zadatak svodi na posmatranje trenutnih i manje ili više opipljivih varijabli ili na samo jedan deo političke fenomenologije. Ono ne otkriva ni zakonitosti ni tendencije razvoja. U suštini, ono pokazuje više ono do čega je društvo došlo nego ono do čega društvo može i hoće da dode. Stoga se u istraživački projekat moraju uzeti, odnosno uključiti i mogućnosti razvoja ili oni fluidi koji se još nisu iskristalisali kao realnost, ali koji su na pomolu i koji deluju kao motiv za ponašanje i menjanje postojećih odnosa. Ta kibernetizacija dijalektike ima, svakako, negativne posledice na opštu funkciju i mogućnosti naučnoistraživačkog rada u jednom samoupravnom društvu. Ostaje, svakako, veliki problem kako da se ispitivanje određenih mogućnosti prevede u konkretni sociološki zadatak.

To, s druge strane, ne znači da marksistička teorija treba da ignoriše druge pristupe. Naprotiv, ona se mora obilato koristiti njihovim rezultatima. Ona samo ne treba da bude zamenjena njima. Nije danas naodmet šire i dublje postaviti i raspravljati o pitanju: ima li danas marksističke političke teorija sa svojim autentičnim teorijskim premisama. Ovo utoliko više što se ona neretko uzima samo kao okvir za aktiviranje ili kombinovanje različitih dostignuća u drugim savremenim metodama. Mislim da je zadatak političke teorije da na odgovarajući način identifikuje te osnovne ideje ili premise i da dalje razvija marksističku političku teoriju, koja, kako je već rečeno, uvek implicira i određenu metodologiju.

Zbog toga, ili zajedno s tim, vidne su mnoge praznine. Tu, svakako, treba istaći da, i pored vrednih radova, nema neke razrađenije teorije konflikata. Isto tako nema ni integralnije teorije interesa ni njenog šireg korišćenja u sklopu opšteg marksističkog pristupa. Nekad su i očekivanja od analitičke upotrebe interesa suviše velika, kao što nije retko ni zapostavljanje te kategorije. Nema smisla ovom prilikom u to mnogo ulaziti, ali se čini da bi bilo dobro da se saznanje o opštoj upotrebnoj vrednosti interesa još više produbi. Uz to, svakako, treba istraživati mogućnosti i načine rešavanja konflikata, drugim rečima, sposobnost sistema da na adekvatan način »upravlja« konfliktima. Kakvo je mesto institucija vis à vis konflikata, koji su uzroci i kakva je svrha brže i široke proliferacije institucionalne strukture? Danas bi nam bila potrebna i dublja i zasnovanija teorija institucija.

Uz sve to, čini se očigledan nedostatak političkih teorija srednjeg obima. Mislim da je politička nauka pred dosta velikim zadatkom da dode do više saznanja o posledicama pojedinih promena, efektima demokratizacije u procesualnom smislu, s obzirom na druge uslove i okvire. Kad, na primer, jedna procesualna hiperdemokratizacija može da deluje ireverzibilno, odnosno da deluje suprotno zahtevima stvarne demokratije?

Ne treba ispustiti iz vida ni kompleks problema semantike. Neretko terminološka i pojmovna zbrka otežava pravu raspravu.

Vrednost knjige druga Bibića upravo je u tome što ukazuje na to da se kreativna funkcija političke nauke ne može osigurati u uskim okvirima raznih pragmatičkih behaviorističkih, odnosno funkcionalističkih pravaca,

s jedne strane, niti u okvirima normativističke orijentacije, s druge strane. Bibič ukazuje na niz područja gde je potreban još veći angažman političke nauke, daje niz metodoloških uputa i revalorizuje neke ključne marksističke pozicije. Imponuje autorova otpornost na navalu pomodarskih i našminkanih metodoloških pravaca i orijentacija. Valja posebno istaći raspravu dijalektičkog i protivrečnog sadržaja politike kao vida otuđenja i kao poluge razotuđenja, istovremeno. Ukazivanje na ograničenost političkih koncepata i modela koji su usmereni samo na analizu vlasti i njenu raspodelu ima to veći značaj što je ova, da je nazovemo, distributivističko — kratološka teorijsko — metodološka orijentacija dosta prisutna u nas. Traženje revolucionarnih snaga i subjekata koji će pronositi oslobodilačku mogućnost politike važan je zadatak političke nauke na koji ukazuje Bibič. Time on doprinosi jasnijem dimenzioniranju ili definisanju političke nauke i kristalisanju obeležja koja su ne samo analitičko-eksplikativne već i prospektivne prirode. A to je već ona dosta zapostavljenan sfera ili aspekt politike i političke nauke.

Treća ravan, usko vezana za drugu, na kojoj treba tražiti i meriti rezultate političke nauke jeste stvaralačka kritika društva i politike. Mora se konstatovati da veliki deo političke nauke prolazi mimo kritičnih tačaka ili kliznih područja društva, koncentrišući se uglavnom na sporedne manjkavosti i tehnička doterivanja. Dosta često nauka ne želi da dovede u pitanja neka prihvaćena rešenja, makar ona bila i samo instrumentalnog karaktera. Štaviše, ne ulaže se ni dovoljno napora da se razgraniče privremena i instrumentalna područja, gde su moguće i poželjne odgovarajuće korekcije, od strategijskih opredeljenja. Drugim rečima, još uvek postoji ono što je Tojnbi nazvao »idolatrija perifernih pitanja«. Nema dužlje analize nekih već pomenutih ključnih problema.

Razlozi su nedovoljne kritičnosti političke nauke brojni, a ovde će se izneti samo neki. Jedna od aktivnih prepreka razvoju političke nauke jeste, u izvesnom smislu, njena hiperpolitizacija. Negativne posledice toga su višestruke. Pre svega, u takvoj situaciji zakoni politike i hijerarhije počinju probijati i u političku nauku. U međusobnoj komunikaciji, rvanju i zavođenju po pravilu je politika, a ne politička nauka, »zavodnik«. Treba, doduše, reći da je »zavedenica« u ovom slučaju najčešće zavedena iz ljubavi, a ne iz prinude. Druga negativna konsekvencija je »parohijalizam« ili »etno-centralizam« političke nauke. Ispolitizirana i prepolitizirana politička nauka ne vidi dalje od granica koje joj određuje politički »upravnik« »atara« u kome se ona fizički nalazi. Uz to, treba pomenuti danas veoma rasprostranjenu pojavu klizanja političke nauke u neku vrstu razlivene ili (raz)blažene političke publicistike.

Dosta je izražen kalkulisani i pomodarski manir korišćenja lepršave demokratske fantazmagorije kao dokaz lojalnosti ili pripadnosti samoupravnoj orijentaciji i progresivnim snagama. To, u stvari, samo doprinosi gušenju racionalnosti i otežava rešavanje realnih problema.

Apstraktni »demokratski« slogani i refreni množe se po nekom već gotovo uslovnom refleksu permanentnog deklarativnog »demokratskog« samopotvrđivanja ili dokazivanja privrženosti demokratskoj orijentaciji.

Jedan od prvih zadataka političke nauke i progresivnih snaga jeste da probiju ovu neretku debelu zavesu pseudosamoupravne paučine i da aktivno doprinose stvaranju i čuvanju legitimnosti i dostojanstva relevantnih i vitalnih pitanja, bez kojih nema stvarnih dijaloga i optimalnih rešenja. Upravo stvarni razvoj socijalističkog samoupravljanja traži da se na vatri društva »sprže« sve one profilerske pseudosamoupravne fantazmagorije i lažni dokazi odanosti i posredovanja ambicionih a ograničenih posrednika, ovog otvorenog demokratskog i stvaralačkog dijaloga o gorućim pitanjima koji otežavaju ili onemogućavaju stvarnu komunikaciju stvaralačkih potencijala društva i najužih upravljačkih centara političkog odlučivanja. Prazna fraza ili, kako bi Orvel rekao, »govor iz grkljana« predstavlja danas jedan od jačih neprijatelja samoupravnog razvoja. Umesto samoupravne »romantike« i »poetike«, politička nauka mora se latiti kritičkog promišljanja stvarnosti, pa i propitivanja nekih rešenja. U sklopu toga ona se mora ozbiljnije pozabaviti i problemima semantike. Bistrenje ovog horizonta, uz druge zahvate, naravno, znatno bi doprinelo razvoju ne samo našeg posmatranja nego i samoupravnog sistema.

Drugi razlog nedovoljne kritičnosti političke nauke je još uvek, u priličnoj meri, zapostavljena njena etička komponenta. Bez odgovarajuće etičke utemeljenosti teško je očekivati razvijeniju kritičku svest i misao, kao što je bez takve svesti teško i zamisliti odgovarajuću socijalistički razvoj. Nisu slučajno antička intelektualna tradicija, posebno Aristotel, isticali određene vrline ili vrednosti kao osnovu stabilnog i naprednog, odnosno dobrog uređenja, ili ih tretirali kao jedan od ključnih momenata u klasifikaciji političkih sistema. Stiče se utisak da je danas u nas veliki deo političke nauke zainteresovan više za posmatranje nekih institucionalno — proceduralnih obeležja ili aspekata našeg sistema nego za njegovu etičku stranu.

Treći razlog izvesne stagnacije političke nauke vezan je za ono što bi se moglo nazvati sistemskim okvirima. U inače opravdanoj nameri i nastojanju da se nauka što više povezuje sa praksom i radom neretko se ide u krajnost. Rašireno je mišljenje da samo ona misao i istraživanje koji korespondiraju ili su u direktnoj »fizičkoj« vezi sa nekim delom društvene ili ekonomske strukture imaju smisla i zavređuju pažnju i podršku. Ne vodi se dovoljno računa o potrebi da nauka zadobije na neki način pravo ili mogućnost da sama »iz sebe« određuje ono što će biti predmet njenog istraživanja, u izvesnoj meri, naravno. Unosnije se čini naći naručioca posla u licu neke privredne organizacije ili institucije koja će potvrditi valjanost naučnog poduhvata pred finansijerom nego sama priroda i ozbiljnost zadatka, odnosno argumentovan zahtev same naučne institucije ili istraživača. Ovo je, naravno prvenstveno uslovljeno ograničenim ekonomskim mogućnostima. No, ma čime bio uslovljen, takav odnos znatno pogada fundamentalna ili ona dublja teorijska istraživanja i za toliko sužava prostor društvenog racionaliteta.

Seriji studija koje otvoreno i smelo ulaze u raspravu nekih gorućih pitanja politike i savremenog trenutka, i koje u tom svom nastojanju i rezultatu nadilaze primetne ograničenosti mnogih drugih radova, pripada i

Bibičeva studija. Povremeni dojam o fragmentarnosti, pre naglašavanju nekih organizacionih pitanja političke nauke, pa i o izvesnoj eklektičnosti ne utiče bitnije na opšti utisak o stvaralačkom doprinosu ove knjige u otkrivanju esencijalnih svojstava i poluga socijalističke demokratske političke nauke. Onaj tko se bude usudio da piše istoriju naše politologije teško će moći da zaobiđe ovu knjigu.